

Јована Војводић

КЛИНИКА ЗА ПРОШЛОСТ – ДОБРО ДОШЛИ У КЊИГУ

(Георги Господинов: *Временско склониште*, превела с бугарског Јасмина Јовановић, Геопоетика издаваштво, Београд, 2023)¹

Да ли прошлост има дајум исцјека шрајања?

Георги Господинов први је бугарски писац са Букеровом наградом у рукама и први после Исмаила Кадареа који је ту исту награду донео Балкану 2005. године. Лејла Слимани, француска књижевница и боркиња за женска и људска права, као председница жирија за доделу овог престижног признања, изјавила је: „У сценама које су бурлескне и срцепарајуће, преиспитује се начин на који је наше сећање темељ нашег идентитета и нашег интимног наратива. Ово је уједно и велики роман о Европи, континенту коме је потребна будућност, где се прошлост изнова измишља, а носталгија је отров.” Књига *Временско склониште* добила је и Европску награду „Стрега” 2021, као и Награду „Синклар” исте године. Низу признања требало би додати и то да је италијански часопис за културу *L'Indiscreto* овај ро-

ман ставио на чело најбољих књига преведених на италијански језик у 2021. години и да су га *The Guardian* и *Financial Times* прогласили књигом године. Могло би се рећи да је бугарска књижевност, захваљујући Господинову, добила повољнији, видљивији статус у контексту европске књижевности.

Иако је роман делом инспирисан глобалним политичким догађајима 2016. године, свеопште питање времена почело је да опседа писца и пре писања овог дела. Наиме, већ у причи „Слепа Вајша”, објављеној у збирци *И грује љриче*, јасно је уочљива пишчева заокупљеност тим, како он доказује, умногоме одређујућим фактором. Вајшино слепило важи за садашњост, али не и за прошлост и будућност. Подређујући сваку од својих зеница једном од та два периода, ова несвакидашња девојчица оличење је идеје о томе да се у човеков живот неминовно уплићу догађаји који му одређују земаљску путању.

С минуциозно одабраним насловом романа читалац Господинова могао се сустрести већ у књизи *Физика шјуе*, будући да је у њој једно поглавље насловљено по-

¹ „Геопоетика” је била први издавач преведених Господиновљевих књига на свету. Прво је објављен *Природни роман* (2001), а потом је на српски преведено и следеће: збирка *И грује љриче* (2011), роман *Физика шјуе* (2013), те још две збирке прича *И све љосшаге месец* (2016) и *Сва наша шела* (2019).

мало оксиморонски „Временско склониште”. Вођен основним значењем које се крије иза синтагме „атомско склониште”, писац даје наслов свом роману, сугеришући тиме да ће се међу корицама релативно сигурно сместити, и тако сачувати, управо време. За разлику од продукта глобалног насиља (атомска бомба), време не поседује толику деструктивну моћ. У извесном смислу благотворно, оно се користи као својеврстан медикамент, но његово дејство није у потпуности селективно. Наиме, могућност сталног повратка прошлости није само дијагностикован симптом већ је и терапија која има за циљ да пацијенту, макар накратко, понуди задовољство уживања у ономе што му је познато, па према томе и служи као сигурна зона којој човек махинално тежи.

У „наглом дефициту смисла”, како гласи и поглавље књиге главног јунака коју пише инспириран болничким светом, ево какво је стање владало:

Ван индивидуалних дијагноза примећује се тенденција ка колективном страху или одбијање будућности, фушурофобија. Последице синдрома – меланхолија, равнодушности или јако везивање за прошлости и идеализовање догађаја који су се збили на грубачији начин или се најчешће нису ни догодили. У поређењу са прошлошћу, садашњости најлошија је безбојна, пацијенти тврде да дословно виде црно-бело, док су им сећања на прошлости увек у боји, иако у блеђим тоновима сјектира. Често борављење у алтернативној, измишљеној свакодневици. (124)

Они који доспевају у необични санаторијум, с једне стране, долазе ту због немогућности живљења и нормалног функционисања у садашњости, а с друге, јер будућност не нуди ништа боље. „Захваљујући” тој спречености, враћају се прошлости. Прошlost је једино време које постоји у њиховој свести и као такво једино је изходиште смисленог живота. Тако сазнајемо да се пацијенти против стварности боре непосредно, њихова побуна оличена је у заглављености одређеног историјског тренутка и простора у којем бораве. Док свет непрестано бележи прогрес, носталгичар се препушта природи времена, у обрнутом правцу. Њихова дијагноза, међутим, није само појединачна студија случаја већ поприма обресе свеprisутне колективне болести друштва које се враћа прошлости најсажетије објашњене термином *aurea aetas*. Према том архетипском митолошком поимању прошлости, *златно доба* сменило је гвоздено, а њега актуелно, бронзано, оно најгоре у којем не постоји никакав траг идеалног човека и међуљудских односа који су некада били присутни.

Према Балзаковом поступку потцртавања разлика између одређених друштвених слојева који сходно свом статусу одељени живе на засебним спратовима, и Гаустинова клиника конципирана је слично попут чувеног париског пансиона у Чича Горију. Сваки спрат клинике временски је омеђен, те омогућава реконструкцију одређене деценије. Клиника прихвата људе свих старосних доби, али обухвата временски период од четрдесетих до осамдесетих година прошлог века за које је резервисан по засебан спрат здања (за осамдесете и деведесете остављен је таван). Тако се, рецимо, на спрату на којем су „становале” педесете, упознајемо с временом Елвиса Прислија, Френка Синатре, Хичкока, Фелинија, Брижит Бардо, модне куће Диор... Спрат је, међутим, ради прецизније реконструкције датог периода, подељен

на сегменте. Стога постоји одвојена зона за педесете Источне Европе, совјетске педесете, као и педесете у Кини.

Под паролом да на прошлост сви имају право, клиника је прихватала и посве здраве људе, оне који су својевољно желели да се нађу у конкретним годинама јер им садашњост није пријала. Два су, према писцу, разлога за то – први, због носталгије за бољим временима, и други, из осећаја бесмисла који прожима садашње време, а све извесније обухвата и будућност. Премда све пацијенте повезује исти синдром, сваки од њих носи засебну причу везану за прошлост. Писац, међутим, преиспитује и колективни Алцхајмер, онај који захвата и има шире размере у односу на индивидуалне случајеве, и закључује да је тај лако преносиви феномен чак опаснији облик болести.

Дакле, лечилиште као уточиште настало само као привремено решење, током времена добија глобалне размере, тако да се поједине државе на такозваном референдуму прошлости изјашњавају према мери народа, бирајући оно време које га највише привлачи силом носталгије. Пошто је у том смислу неминовна различитост, отуда је и мозаичност романа разумљива као најприкладнија форма. Оксиморонски именован, референдум о прошлости, за разлику од уобичајеног значења речи референдум где се подразумева изјашњавање поводом одређеног проблема чије би последице требало да одреде нашу будућност, посеже за другачијом замисли. У том истакнутом сегменту наратива, посредством носталгије се референдумски призивају, за сваку нацију понаособ, „стара добра времена”. Тако писац практично показује да поменута фраза није везана само за Балкан, на ком се врло често може чути, већ и за шире европске просторе. Резултати су крајње занимљиви јер се испоставља да свака земља има своју најбољу тачку у сопственом историјском раздобљу којој би желела да се врати. Међусобно различите перспективе имају и једну вишу димензију када се посматрају кроз призму „гвоздене завесе”.

Олга Токарчук је за Господинова рекла: „Нико не може да споји интригантан концепт, преkrасну машту и савршену списатељску технику као он.” *Временско склониште* јесте јединствен и необичан концепт не само уобличене приче већ и идеје која му је претходила, што овај роман чини превасходно квалитетним штивом. Надовезујући се на маштовитост коју Токарчук истиче, рекли бисмо да ингиениозност писца произилази из способности да своје и искуство колективног памћења преточи у разложну целину. Када се на то надовеже и више него занимљив наративни поступак, утисак да Господинов пише о материји коју познаје јер му проживљена искуства постају главни ослонац, и више је него поуздан. Док је стварао *Временско склониште*, Господинов је свакако имао на уму и *Чаробни бреј* Томаса Мана. Уосталом, у то се читалац да уверити већ на самом почетку, као и у даљем тексту прожетом интертекстуалним алузијама на Маново дело. Постоји више разлога због којих се Господинов ослањао на дело немачког писца, док сусрећемо и друге референце – рецимо, Прустову епопеју *У њошрази за изјубљеним временом*, као и песму В. Х. Одна „Септембар 1, 1939”, те одређене музичке нумере Битлса, Дорса, Иглса. А кад смо већ код Дорса, чини нам се да би се Господинов сложио са стиховима чувене песме „Roadhouse Blues”: „Будућност је неизвесна / И крај је увек близу.”²

² У оригиналу: *The future's uncertain / And the end is always near.*

Добар део пишчевих напора усмерен је ка оживљавању комунизма у Бугарској. Писање о тој историји није, у случају Господинова, само пуко препричавање из угла некога ко је у њој живео већ покушај да се говори о том времену што објективније. Једноставно речено, лично које је потиснуто зарад колективног. У једном од бројних интервјуа, писац је упоредио комунизам с нуклеарним процесом који има негативне последице и након што се процес оконча. Писањем о матичном поднебљу и ономе што га одликује, Господинов је успео да разбије одређене стереотипе, не само о бугарском народу већ и погрешне и неоправдане претпоставке које се тичу Балкана уопште.

Наша навика да носталгију често уврстимо у део свакодневице, глобалне епидемије чежње (како ју је сликовито описала Светлана Бојм у књизи *Бугућности носталгије*), није могла бити запостављена, будући да је важна одлика балканске средине. Та светска бол чини се да је данас узела маха колико и некада светска бол романтичарског човека. Осећај неприпадања, којим је обележен крај романа, постоји у том општем романтичарском смислу, подразумевајући отуђеност човека од простора и времена, али не само на метафизичком плану него и као отуђеност осликану пре свега кроз тему исељеништва.

Како ће сам писац у захвалници истаћи, ова књига је својеврсно временско склониште у којем ће читалац провести поподне. Чини нам се стога исправним додати да ће тај подухват значити и прилику радозналости да реши загонетку прошлости која постаје свепрожимајућа стварност која води читаоца болној спознаји његовог пре, сада и после. Исто колико је важно оно што се догодило, толико је важно и оно што није, односно чињеница да нам је баш то одредило живот.

У овом својеврсном путовању кроз време за одрасле, истина која нас чека у безмало сваком реду није лепа ни пријатна, али је неопходна. Под тим оправдањима Господинов ствара антиутопијску књигу у којој је песимистична визија будућности темељена на окренутости прошлости.

Роман *Временско склониште* последица је критичког промишљања садашњице кроз комплексан процес и на врло специфичан начин – гледањем у декаде прошлог века које одређују наш, сад већ увелико начети двадесет први век. Слика до које се долази потпуно је дистопична, а граница између ироније и озбиљности чини је ако не оптимистичном, онда засигурно магнетичном. Премда првенствено усмерена ка националној историји, књига нуди одређена знања, реконструкцију историјских прилика на овим просторима који повезују народе захваљујући општој, заједничкој историји. С друге стране, медицински експеримент излечења који постаје глобално распрострањен феномен даје роману добар разлог за шире читалачке кругове. Уосталом, ако се издвоји чињеница да даје и могући одговор и стратегију поводом дилеме како остати човек у околностима које су супротне начелима људскости, *Временско склониште* присвојило је епитет читалачког императива долазећим генерацијама.